

Manihaist Türk Çevresi Tören Metinlerinde Öne Çıkan Üslup Özellikleri¹

Kader Tüngüç*
(İstanbul)

Özet: MS 3. yüzyılda Mezopotamya’da ortaya çıkan Manihaizm, 8. yüzyılda Türkler tarafından resmî din olarak kabul edilmiş ve bu inanç sisteminin öğretileri Eski Uygur Türkçesiyle kaleme alınmaya başlanmıştır. Konuları bakımından *Tören Metinleri*, *Tapınak Metinleri*, *Öğreti Metinleri* ve *Edebî Metinler* olmak üzere dört ana grupta değerlendirilen bu metinler ilk olarak 20. yüzyılın başında yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmaya başlanmış; o zamandan bu yana arşivleme, kataloglama ve metin yayımı dışındaki çalışmalara gereğince yer verilmemiştir. Bu çalışma, tövbe, dua ve ilahilerden oluşan Manihaist Türk çevresi tören metinlerinin ulaşabildiğimiz tüm fragmanları üzerinden yapılan dil bilimsel incelemenin ürünüdür. Makalede, söz dizimsel ve anlam bilimsel inceleme sonucunda kullanım biçim ve sıklığı bakımından öne çıktığı tespit edilen üslup özellikleri, tören metinleri genelinde ve alt türleri düzeyinde değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Manihaizm, Eski Uygur Türkçesi, tören metinleri, dil bilimi, söz dizimi, anlam bilimi, üslup özellikleri.

---

¹ Bu makale *Manihaist Türk Çevresi Metinleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi* adlı doktora tezimizden geliştirilmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, kader.tunguc@msgsu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3386-9015.

Received: 22.12.2023; **Accepted:** 26.12.2023; **Published:** 31.12.2023

<https://doi.org/10.46614/ijous.1408601>

Abstract: *Prominent Stylistic Features in the Liturgical Texts of Manichaeian Turkish Circle*

Manichaeism, which emerged in Mesopotamia in the 3rd century AD, was accepted as the official religion by the Turks in the 8th century and The doctrines of this belief system began to be written in Old Uyghur Turkish. These texts, which are evaluated in four main groups in terms of their subjects: *Liturgical Texts*, *Ecclesiastical Texts*, *Doctrinal Texts* and *Literary Texts*, were first unearthed as a result of archaeological studies carried out at the beginning of the 20th century; since then, studies other than archiving, cataloging and text publication have not been given due attention. This study is the product of a linguistic analysis made on all the fragments we could access of the Manichaeian Turkish circle liturgical texts consisting of confessions, prayers and hymns. In the article, the stylistic features that are found to be prominent in terms of usage style and frequency, as a result of syntactic and semantic analysis, will be evaluated in general and at the level of sub-genres of liturgical texts.

Key Words: Manichaeism, Old Uyghur Turkish, Liturgical Texts, Linguistic, Syntax, Semantic, Stylistics.

Giriş: Türk dili tarihinde Eski Uygur Türkçesi dönemi içerisinde yer alan Manihaist Türk çevresi metinleri 20. yüzyılın başında Turfan bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Özellikle 1902-1914 yılları arasında yoğunlaşan araştırma faaliyetleri sonucunda çok sayıda metin ve metin parçası bulunmuş, başta Almanya olmak üzere Avrupa'daki çeşitli kütüphane, müze ve araştırma merkezlerine götürülmüştür. Manihaizm, 3. yüzyılda Babil'de Mani (216-276) tarafından kurulmuş, batıda İber Yarımadası'ndan, doğuda Çin'e kadar oldukça geniş bir coğrafyada etkili olan bir inanç sistemidir. 17. yüzyıla kadar Çin'in güneyinde inanırı bulunan bu inanç sistemini konu edinen *Orta Farsça, Partça, Soğdca, Toharca, Baktriya dili*,

Süryanice, Kıptice, Grekçe, Latince, Çince ve Eski Uygur Türkçesi elyazmaları günümüze ulaşmıştır².

Mani'nin öğretisi ışık ve karanlık, iyilik ve kötülük, ruh ve beden düalizmine dayanır. Eski Uygur Türkçesinde *eki yiltız* “iki ilke” ve *üç ödkî nom* “üç devirli öğreti” ile karşılanan bu kavramlar öğretinin temelini oluşturur. Buna göre evrenin yaratılışından önce birbirine tamamen zıt olan ezeli ve ebedi iki âlem bulunmaktadır. Biri, iyiliği ve yaşamı simgeleyen *ışık âlemi*, diğeri kötülüğü ve ölümü simgeleyen *karanlık âlemidir*. Başlangıçta bu iki âlem birbirinden tamamen ayrıdır. Bu dönem, *üç devirli öğretinin* ilki yani *ayrılık* evresi olan *geçmiş* (EUyg. *ärtmiş*) zamandır. Evrenin doğuşu ise karanlık âleminin ışık âlemine saldırmasıyla başlar. Saldırı neticesinde madde ve ruh birbirine karışır. Bu dönem, *karışma* evresi olan *şimdiki* (EUyg. *közünür*) zamandır. Işık ve karanlığın geçmişteki konumlarına dönerek birbirlerinden tamamen ayrılması neticesinde ise evren sonlanır. Bu dönem, *arınma* evresi olan *gelecek* (EUyg. *kälmädük*) zamandır.

Resim 1: Güneş ve Ay Gemileri (Işık Kayıkları)

(Gulácsi, 2016, s. 453)

² Rudolph, Manihaizmin İspanya'dan Çin'e yayıldığı süre içinde bin yıldan daha fazla bir tarihe sahip olduğunu ve bu inancın etkisinin Tibet'e kadar ulaştığını ifade eder. (1984, s. 332).

Manihaist öğretide amaç insan ruhunu bedenden yani maddeden kurtarmak ve karanlığa hapsolmuş ışığı arındırarak *ışık âlemine* tekrar göndermektir.

Türklerin Manihaizmle ilişkisi 755 yılında Çin’de yaşanan An-lushan ayaklanmasıyla başlar. O dönemde Çin’de hüküm süren Tang Hanedanlığı yaşanan bu ayaklanmayı bastırmakta zorlanınca Türklerden yardım ister. Dönemin hükümdarı olan Böğü Kağan 762 yılında ordusuyla bölgeye gelir ve bu esnada orada bulunan Manihaist Seçkinlerle tanışır (Tekin, 1962, s. 5-6). Ayaklanmayı bastırdıktan sonra dört Manihaist Seçkin’i de yanına alarak ülkeye döner³ (Clark, 1997, s. 89-90). Aynı yıl bu inanç sistemi devletin resmî dini kabul edilir⁴.

Bu yazıda, Türklerin Manihaizm’i resmî din olarak kabul etmesinden sonra Eski Uygur Türkçesiyle yazmış oldukları tören metinlerinin üslup özelliklerinin dil bilimsel yöntemlerle incelenmesi amaçlanmaktadır.

1. Tören Metinlerinin Manihaist Türk Çevresi Metinleri İçerisindeki Yeri

Manihaist Türk çevresi metinleri farklı konu türlerine sahip; büyüklü küçüklü, hasarlı hasarsız birçok metinden meydana

³ Bu konu hakkındaki bir diğer görüş Böğü Kağan’ın ülkesine döndükten sonra Çin hükümdarından bu dört Manihaist seçkini göndermesini istediği ve bunun üzerine seçkinlerin 762 yılının sonunda Ötüken’e geldikleri yönündedir (Tekin 1962, s. 6).

⁴ Manihaizmin Türkler tarafından resmî din olarak kabul edilmesi üzerine yapılan tarihlendirmeler genellikle 760-763 yılları aralığını kapsar. Clark, *The Conversion of Bügü Khan to Manichaeism* adlı yazısında bu tarihi daha eskiye götürür. Böğü Kağan’ın Manihaizmi 755/756 yılında Tianshan-Tarım Bölgesi’ne yaptığı bir sefere liderlik ederken tanıdığını ancak Çin’den gelen Manihaist Seçkinlerden sonra resmî olarak duyurduğunu ifade eder. (2000, s. 86). Manihaizmin Türkler tarafından kabul edilişi Tang yıllıklarında ve günümüze ulaşan şu tarihî kaynaklarda anlatılır:

1. *Karabalgasun Yazıtı (I)* (bk. Radloff, 1895, 1897, 1899; Schlegel, 1896; Hansen, 1930; Orkun, 1936; Yoshida, 1988, 1990, 2011; Moriyasu & Yoshida & Katayama, 1999; Ölmez, 2012)
2. *U 111 a (T II D 180)* arşiv numaralı fragmanlar (bk. Clark, 2000, 2017)
3. *U 72* ve *U 73* arşiv numaralı fragmanlar (bk. Bang & Gabain, 1929; Tekin, 1962; Özbay 2014; Clark, 2000, 2017)

Belirtilen fragmanların orijinaleri için bk. Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi Dijital Turfan Arşivi <https://turfan.bbaw.de/dta/u/dta_u_index.htm>

gelmektedir. Bu metinler üzerine Haneda ve Yamada'nın 1961 yılında hazırladığı *Ryukoku University Library*'de bulunan Turfan fragmanlarını tanıtan birkaç Manihaist metin içeren katalog çalışması bulunmaktadır. Clark'ın 1997 yılında hazırladığı Türk Manihaist metinleri içeren el listesi ve Wilkens'in 2000 yılında *Berlin Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Staatbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Staatliche Museen zu Berlin Museum für Indische Kunst*'da bulunan metinler üzerine hazırladığı katalog bu çalışmalar içerisinde yer alır.

Kataloglama çalışmalarında metinler konu türlerine göre sınıflandırılarak listelenmiştir. Clark'ın hazırladığı *The Turkic Manichaeic Literature* adlı el listesinde Manihaist Türk çevresi metinleri *Öğreti metinleri, Ayin metinleri, Kilise metinleri ve Sınıflandırılmamış metinler* olmak üzere 4 ana gruba ayrılmaktadır. Öğreti metinleri konu türü altında 1. *Kutsal yazılar, öğütler, vaazlar* 2. *Kozmogoni ve eskatoloji metinleri*; Ayin metinleri konu türü altında 1. *Tapınma ilahileri* 2. *Tövbe metinleri*; Kilise metinleri konu türü altında 1. *Erken kilise tarihi ve azizlerin hayat hikâyesi* 2. *Doğu kilisesinden belgeler* 3. *Manastır belgeleri* 4. *Edebiyat*; son ana grup ise *Sınıflandırılmamış metinler* olarak yer almaktadır.

Wilkens tarafından hazırlanan katalogta ise metinler şu şekilde sınıflandırılmıştır: 1. *Tarihî kayıtlar, hikâyeler, fabllar ve efsaneler* 2. *Vaazlar, kıssalar, öğütler ve emirler* 3. *Öğreti metinleri* 4. *Kozmogoniler, kozmolojiler, mitolojiler ve eskatolojiler* 5. *Tören metinleri* 6. *Tövbe metinleri* 7. *Çeşitli metinler* 8. *Kişisel Belgeler (mektup, kopmuş kolofon parçaları)* 9. *Belirsiz parçalar*

Çalışmamızda bu sınıflandırmalardan yararlanılarak Manihaist Türk çevresi metinleri 4 ana grup ve 14 alt grupta değerlendirilmiştir (Tüngüç, 2022). *Tören Metinleri* Türkiye'deki sınıflandırmalarda genellikle *Ayin Metinleri* olarak adlandırılmaktadır. Manihaizmin inanırları tarafından belirli aralıklarla düzenlenen bu toplantıların “bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi” (TDK, Çevrim içi sözlük) anlamına gelen “tören” sözcüğü ile ifade edilmesi daha uygun görünmektedir.

Tablo 1: Manihaist Türk Çevresi Metinlerinin Konularına Göre Sınıflandırılması

Tören Metinleri	Tapınak Metinleri	Öğreti Metinleri	Edebî Metinler
Tövbe Metinleri	Kutsama Metinleri	Kozmogoni ve Eskatologya Metinleri	Hikâyeler ve Efsaneler
Dualar	Kolofonlar	Vaazlar ve Mani'nin Yazıları	Fal Kitabı
İlahiler	Tarihî Metinler		Atasözleri
	Mektuplar		
	Manistan Metinleri		
	Çeşitli Metinler		

Tören metinleri içerisinde değerlendirilen *tövbe*, *dua* ve *ilahilerde* öne çıkan üslup özellikleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. Yöntem

Çalışmada, Manihaist Türk çevresi tören metinlerinde tespit edilen dilsel verilerden hareketle üsluba dair nesnel sonuçların ortaya konması amaçlanmaktadır. Üslup “dil olanakları çerçevesinde dönem, toplum, yazar veya metne özgü kullanımlarla şekillenen anlatım biçimi” olarak tanımlanmaktadır (*İng. Style, Stylistic; Alm. Stilistisch; Fra. Stylistique; Ar. Üslup, Üslûbiyyât*). Riffaterre, dil bilimsel yöntemlerin üsluba dair nesnel ve kesin sonuçlar ortaya koyacağını ifade eder. Ona göre üslup, ancak dil aracılığıyla ele alınabilir. Bu nedenle incelemede izlenmesi gereken yol öncelikle üslup yaratan öğelerin belirlenmesi ve incelenmesidir. Bu uygulama ise bir sıralama gerektirir. İlk önce üslup özelliği sunan tüm öğeleri bir araya getirmek, ikinci olarak üslup bakımından ilgisiz olan ve yalnızca dilin kendi yapısından gelen zorunlu öğeleri ayırarak seçimlik öğeleri incelemeye tabi tutmak gerekir (1959, s. 154). İncelemenin üçüncü aşamasını ise benzerlik, ilişki ve farklılıkları işlevleri açısından değerlendirmek oluşturur. Tespit edilen dilsel veriler, karşıtlıkları aracılığıyla tanımlanabilecek ve kullanım sıklıklarına göre genelleştirme yoluna gidilebilecek; tüm

bunların üsluba etkileri nesnel bir şekilde değerlendirilebilecektir. Leech ve Short dil incelemelerinde “ses, biçim, söz dizimi ve anlam” düzeylerinin gerekliliğinden bahseder (1981). Bu çalışmada inceleme yöntemi belirlenirken Manihaist Türk çevresi metinleri üzerine daha önce yapılmış olan çalışmalar gözden geçirilmiş ve bu konuda Zieme tarafından 1969 yılında doktora tezi olarak hazırlanan *Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichäisch-türkischen Turfantexte* adlı çalışmada metinlerin ortografik, fonolojik, morfonolojik, morfolojik ve diyalektolojik özelliklerinin incelendiği görülmüştür. Dolayısıyla bu yazıda, biçim bilimi incelemesine yer verilmemiş; ses bilimi konusunda ise yalnızca üslup bakımından etkili olabilecek belirli konular üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Söz dizimi ve anlam bilimi konusunda ise bu yazının 3. bölümünde fragman bilgilerine yer verilen metinlerin tamamı üzerine ayrıntılı inceleme yapılmış ve bu inceleme sonucunda öne çıkan üslup özellikleri üzerinde durulmuştur.

3. Manihaist Türk Çevresi Tören Metinlerinde Öne Çıkan Üslup Özellikleri

Manihaist Türk çevresi tören metinlerinde öne çıkan üslup özellikleri aşağıda belirtilen fragmanların tamamı üzerine yapılan inceleme sonucunda ortaya konulmuştur.

Çalışmada incelenen “Tövbe Metinleri”ne Ait Fragmanların Arşiv Bilgileri: 1. Huastuanift: Berlin Nüshası: U8, U10, U20, U9, U7, U11, U13, M443, MIK III 192 II, M798f, M5103, U17a-b, U19, U5571, T II Y 60a-b, U12, U22, Ch/U6318[v], U21, U16, U24, U14+Mainz 350b-U15 II, U23, U18, U25, U26, Ch/U6415[v]-U27, Ch/U 6414[v], U1543; Londra Nüshası: Or. 8212 (107) 1-338. satırlar, Petersburg Nüshası: 1-160. satırlar 2. U103a-c (T III D 260, 19, T III D 260, 30), arka yüz [= 281-285 of Pothi-Book]; U104b (T III D 260,9, T III D 260, 36), ön yüz [kısmen = (286-290) of Pothi-Book]; U104b (T III D 260,9, T III D 260, 36), arka yüz [kısmen = (291-295) of Pothi-Book]; U84 (T III D 260, 22), ön yüz (?) [= 301-305 of Pothi-Book]; U84 (T III D 260, 22), arka yüz (?) [= (296-300) of Pothi-Book]; U75 (T III D 260, 31), ön yüz (?) [= (306-310) of Pothi – Book]; U75 (T III D 260, 31), arka yüz (?) [= (3TÖ.-315) of Pothi-Book]; U104a, ön yüz(?) [kısmen = (286-290) of Pothi-Book]; U104a, arka yüz(?) [kısmen = (291-295) of Pothi-Book]; U85 (T III D 260, 26), ön yüz [=346-350 of Pothi-Book]; U85 (T III D 260, 26), arka yüz [=350-355 of Pothi – Book] 3. M671, II ön yüz; 671, II arka yüz 4. U149a, II ön yüz; U149a, II arka yüz; U149b, II ön yüz; U149b, II arka yüz 5. Ch/U 6860[A] (T II 1344) 6. Pelliot Chinois 3072[A] 7. Ch/U 7081[v] (T II D 125)

Çalışmada incelenen “Dualar”a Ait Fragmanların Arşiv Bilgileri:

1. U39 II (T II D 78a) ön yüz; U39 II (T II D 78a) arka yüz **2.** Mainz 104 II (T II D 78b) ön yüz; Mainz 104 II (T II D 78b) arka yüz **3.** T II D 78 c II ön yüz; T II D 78 c II arka yüz **4.** U 38 II (T II D 78d) ön yüz; U 38 II (T II D 78d) ön yüz **5.** T II D 78e II ön yüz; T II D 78e II arka yüz **6.** U 51 II (T II D 78i) ön yüz; U 51 II (T II D 78i) arka yüz **7.** U 53 II (T II D 78k) ön yüz; U 53 II (T II D 78k) arka yüz **8.** U 53 I (T II D 78k) ön yüz; U 53 I (T II D 78k) arka yüz **9.** U 51 I (T II D 78i) ön yüz; U 51 I (T II D 78i) arka yüz **10.** U 37 +U 52 I (T II D 78h + T II D 78j) ön yüz; U 37 +U 52 I (T II D 78h + T II D 78j) arka yüz **11.** Mainz 374 (T II D 78g) ön yüz; Mainz 374 (T II D 78g) arka yüz **12.** T II D 78e I ön yüz; T II D 78e I arka yüz **13.** U 38 I T II D 78d ön yüz; U 38 I T II D 78d arka yüz **14.** T II D 78c I ön yüz; T II D 78c I arka yüz **15.** Mainz 104 I (T II D 78b) ön yüz; Mainz 104 I (T II D 78b) arka yüz **16.** U 39 I (T II D 78a) ön yüz; U 39 I (T II D 78a) arka yüz **17.** U 216 (T I a x 4) ön yüz; U 216 (T I a x 4) arka yüz **18.** U 131 (T II D 66) ön yüz; U 131 (T II D 66) arka yüz; U 121 (T II D 16) ön yüz; U 121 (T II D 16) arka yüz **19.** M 13 II (TM 166) ön yüz; M 13 II (TM 166) arka yüz **20.** U 219a (T I D x 17) ön yüz; U 219a (T I D x 17) arka yüz **21.** U 220a (T I a x 20) ön yüz; U 220a (T I a x 20) arka yüz **22.** U 189 (T II D 93b) ön yüz; U 189 (T II D 93b) arka yüz **23.** U 252 (T I a x 12) ön yüz; U 252 (T I a x 12) arka yüz **24.** U 15 I (T II K 8 I) ön yüz; U 15 I (T II K 8 I) arka yüz **25.** U 149c (T II D x 7) ön yüz; U 149c (T II D x 7) arka yüz **26.** U 230a (T II D x 3) ön yüz; U 230a (T II D x 3) arka yüz; U 230b (T II D x 3) ön yüz; U 230b (T II D x 3) arka yüz; U 230c (T II D x 3) ön yüz; U 230c (T II D x 3) arka yüz **27.** M 803a ön yüz; M 803a arka yüz **28.** U 219b (T I D x 17) ön yüz; U 219b (T I D x 17) arka yüz **29.** U 139 (T II D 1372) ön yüz; U 139 (T II D 1372) arka yüz

Çalışmada incelenen “İlahiler”e Ait Fragmanların Arşiv Bilgileri:

1. MIK III 8260 (D 260, 1), U 82 (D 260, 15), U 86 (D 260, 23), U 83 (D 260, 3), U 81a+b (D260, 32), U 87 (D 260, 6), MIK III 189 (D 260, 2), U 88 (D 260, 11), U 89 (D 260, 27), U 90 (D 259, 9), U 91 (D 259, 15 + D 260, 20), U 92 (D 260, 8), U 80 (D 260, 33), U 112 (D 260, 35), U 93 (D 260, 7), U 94 (D 260, 5), U 95 (D 260, 4), U 96 (D 260, 20b), U 97 (D 58f), U 98 (D 260, 25 + D 260, 28), U 99 (D 259, 13) **2.** İL.2:U99 (T III D 259, 13) arka yüz, U100 (T III D260, 34 + T III D 259, 17) ön yüz, U100 (T III D260, 34 + T III D 259, 17) arka yüz, U101ab (T III D 260, 14, T III D 260, 10) ön yüz, U101ab (T III D 260 14 T III D 260 10) arka yüz, U102ab (T III D 259 23 T III D 259 26) ön yüz, U102ab (T III D 259 23 T III D 259 26) arka yüz, U103a-c, (T III D 260, 19, T III D 260, 30) ön yüz **3.** U55 (TM 512) ön yüz; U55 (TM 512) arka yüz **4.** MIK III 35a+b (TM 327) ön yüz; MIK III 35a+b (TM 327) arka yüz; **5.** MIK III 200 I (T II D 169, I) ön yüz: A Metni; MIK III 200 I (T II D 169, I) ön yüz: B Metni; MIK III 200 I (T II D 169, I) ön yüz: C Metni; MIK III 200 I (T II D 169, I) arka yüz; **6.** U 34 ([T II] D 178) ön yüz; U 34 ([T II] D 178) **7.** U54 (T II D 178) ön yüz; U54 (T II D 178) arka yüz **8.** Pelliot Chinois 3049[A], U37+U52 II (T II D 78h + T II D 78j) ön yüz, U37+U52 II (T II D 78h + T II D 78j) arka yüz, Mainz 394 (T II D 78f) ön yüz, Mainz 394 (T II D 78f) arka yüz **9.** Pelliot Chinois 3049[B], Pelliot Chinois 3407, Ch/U 6818[v], U 178 (TM 328), Mainz 360a[r] (T I a) **10.** U196 (T I D 25) ön yüz, U196 (T I D 25) arka yüz, U197 (T I D 31) ön yüz, U197 (T I D 31) arka yüz, U198 (T I H I x1) ön yüz, U198 (T I H I x1) arka yüz

11. U 70c, (TM 147 “b”) ön yüz, U 70c, (TM 147 “b”) arka yüz, *T III TV 49 ön yüz, *T III TV 49, Mainz 360b (T I α) ön yüz, Mainz 360b (T I α) arka yüz U 70b (TM 140 “a”) arka yüz, U 284 (T III M 249 500) arka yüz, *TM141b ön yüz, *TM141b arka yüz, Mainz 168, U 50 (T I a/TM 175) ön yüz, U 50 (T I a/TM 175) arka yüz, *TM141a arka yüz, U 70a (TM 139) ön yüz, U 70a (TM 139) arka yüz, U 70b (TM 140 “a”) ön yüz, So 10.345 (Glass: So 10.344-10.351) ön yüz, So 10.345 (Glass: So 10.344-10.351) arka yüz 12. U71 (TM 278/T I) ön yüz; U71 (TM 278/T I) arka yüz 13. M 132a, ön yüz; M 132a, arka yüz; M 132b, ön yüz; M 132b, arka yüz 14. Mainz 474 (T I a) ön yüz, Mainz 474 (T I a) arka yüz, U 5464[v] (T I D 615) arka yüz, U 5501[v] (T II 894) arka yüz, Or 82İL./1331 (01-02 satırlar) + 1332 (03-04 satırlar) + (1331 03-07 satırlar), Or 8212/1332 (1 ve 2 Satır), Or 8212/1333 (01-05 satırlar) + 1334 (04-08 satırlar) 1333 (06-08 satırlar), Or 8212/1337, Or 8212/1338 (01-03 satırlar) 1338 (04-06 satırlar) + 1334 (01-03 satırlar)

3.1. Tören Metinlerinde Tövbe, Dua ve İlahi Olmak Üzere Üç Konu Türünde Birden Öne Çıkan Üslup Özellikleri

3.1.1. Seslenme Ögelerinin Kullanımı

Tören metinleri genellikle yalvarma ve yakarış içerdiği için tümce başlarında olmakla beraber; bazen vurgu amacıyla hem tümce başında hem de tümce içinde; bazen de etkiyi arttırmak amacıyla hem tümce başında hem de tümce sonunda *seslenme ögelerine* yer verildiği görülür. Hitap edilene olan inancı, bağlılığı ve sahiplenmeyi göstermek amacıyla seslenme sözcüğüne genellikle 1. tekil kişi bazen de 1. çoğul kişi iyelik eki getirilir. Ayrıca bu konu türündeki tümcelerin sonunun *yazukta boşunu ötünür biz* bazen de *yazukumun boşuyu beriñ* esas yargısına bağlandığı görülür. Belirtilen bu esas yargılarla birlikte aslında tümcede anlam ve dizim bakımından herhangi bir eksik kalmaz. Ancak öğretinin köken dilinin etkisine ve tılsımına inanıldığından olsa gerek Türkçe belirtilen bağışlanma isteği bir kez de Partça olarak dile getirilir. Öğretinin köken dili olan Partça’dan doğrudan alıntılanan *Manāstār hirzā!* “Günahlarımı bağışla!” bazen de *Yazdān āstār hirzā!* “Tanrı günahlarımı bağışlasın!”⁵ seslenmeleri kullanılır.

Täyrim! *Yeti yimki tükäti oluru umatımız ärsär; bir aykı çahşapatıg ädgüti tükäti arıtı tutu umatımız ärsär; yämä çaydanta yimki baçak ädgüti nomça törüçä oluru umatımız ärsär; bir yulki yazukumuznu bir biligin*

⁵ Manihaist Türk çevresi metinlerinde bu kalıp ifadelerin *manāstār hirz/hirzā* veya *yazdān āstār hirz/hirzā* şeklinde kullanımları bulunur. Ayrıca *manāstār hirz* yapısına EUyg. *kıl-* eylemi getirilerek *manāstār hirz kıl-* şeklinde birleşik eylem olarak kullanıldığı görülür.

könültä bärü boşuyu kolmatımız ärsär; näçä ägsük kargäk boltı ärsär; Täyrim, amtı yazukta boşunu ötünür biz. Manāstār hırz! (Huastuanift, Londra Nüshası, 280-292. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Tanrım! *Yedi yimki* törenini gerektiği gibi yapamadıysak; bir aylık emri düzgün bir biçimde, tam olarak tutamadıysak; ayrıca tören yerinde yimkiyi (ve) orucu öğretiyeye göre yapamadıysak; bir yıllık günahımızdan, tek bir düşünceyle, içten bir şekilde arınmayı istemediysek; her ne kadar eksik kusur olduysa; Tanrım, şimdi günahtan arınmayı dileriz. Günahlarımızı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 62, 67)

İlahilerde *seslenme ögelerine* sıkça yer verildiği görülür.

Bo alkatmış yörüg küntä yazukumın boşuyu berih! Täyrim! Manāstār hırzä! (Äfrīd ē Şahriyār-i Rōšnānnıñ Türkçäsi, 8-9. satırlar: Yakup, 2019, s. 178-191 → krş. Klimkeit, 1993, s. 23-25; Zieme, 2010, s. 258-264; Clark, 2013, s. 267-269, 270-272, 273-280) “Bu övgüye değer bağışlanma gününde günah(lar)ımı bağışlayıverin! Tanrım! Günahlarımızı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 106, 107)

Tövbe metinlerinde esas yargıya giden sözün uzunluğuyla ilişkilendirilebilecek olan seslenme ögesinin tekrar etmesi durumu genellikle kısa ve basit tümcelerden oluşan dualarda da görülür. Bu durum, seslenen varlığa veya değere saygı gösterme biçimi ve yakınlık hissini arttırma isteği olarak değerlendirilebilir.

Täyrim! [Sizn]i ögä atang[al]ı okıgalı -Täyrim- ba[ş][ı]mın yerkä tägür[üp] yinçürü yükünür män. (U216, ön yüz/6-10. satırlar: Clark, 2013, s. 323-325) “Tanrım! Sizi överek adınızı söylemek, (bu duayı) okumak için -Tanrım - başımı yere değdirip saygıyla eğilirim.” (Tüngüç, 2022, s.115-116)

3.1.2. Ad Tamlaması Kullanımı

Tören metinlerinde *ad tamlamalarının* sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu metinler içerisinde tövbe konu türünde “birden fazla tamlanandan oluşan belirtili ad tamlaması”nın kullanım sıklığı öne çıkar. Tamlananların her birinin ayrı ayrı ikileme (*kut kıv, öñ mäniz, öz üzüt, küç yaruk, töz yiltz*) şeklinde olduğu örnekler bulunur.

Kamag yer üzäkinij kutı kıvı, öñi mänizi, özi üzüti, küçi yarukı, tözi yiltzı Beş Täyri ol. (Huastuanift, Londra Nüshası, 45-48. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Bütün yeryüzünün saadeti sevinci, rengi görünüşü, ruhu, gücü aydınlığı, esaslı Beş Tanrıdır.” (Tüngüç, 2022, s. 59, 64)

Üslup üzerinde etkili olan kullanımlardan diğeri ise özellikle ilahilerde övgüde bulunurken belirtilmek istenen niteliklerin abartılı bir biçimde yinelenerek belirtisiz ad tamlamaları şeklinde verilmesidir. Bu belirtisiz ad tamlamaları kendinden sonra gelen adın sıfatı durumundadır.

Ögütmiş alkatmış, yaruklar yaruku, kertülär kertüsi, sävig!ür] [s]ävğisi, böğülär böğüsi, mäñülär mäñüsi, kop ädgünüñ tözi yiltızı, eliglär eligi ulug elig täñri kanı Äzru[a] [Täñ]ri! (Äfrid ē Şahriyär-i Rōšnänniñ Türkçäsi, 2-7. satırlar: Yakup, 2019, s. 178-191 → krş. Klimkeit, 1993, s. 23-25; Zieme, 2010, s. 258-264; Clark, 2013, s. 267-269, 270-272, 273-280) “Övgüye değer, ışıklar ışığı, gerçekler gerçeği, sevgiler sevgisi, bilgiler bilgesi, ebediler ebedisi, tüm iyiliklerin temeli, hükümdarların hükümdarı Yüce Hükümdar Tanrı Hanı Ezrua Tanrı!” (Tüngüç, 2022, s. 105, 107)

Dualarda ise özellikle belirtili ad tamlamalarında kullanım sıklığı söz konusudur. Genellikle tamlayanı kişi zamirinden oluşan yapıların öne çıktığı görülür.

Täñrim! S[izingär]ü ötünür män, siziy öñüñüztä yalvarar män. (U39, II arka yüz, 3-5. satırlar: Clark, 2013, s. 283-286 → krş. Le Coq, 1922, s. 24; Klimkeit, 1993, s. 295) “Tanrım! Size dua ederim, sizin huzurunuzda yalvarırım.” (Tüngüç, 2022, s. 108)

3.1.3. Sıfat Tamlaması Kullanımı

Tövbe metinlerinde öğretiyile ilgili önemli kişi ve kavramlardan bahsedilirken saygı gösterme ve anlatımı etkileyici hâle getirme amacının *sıfat tamlaması* kullanımına yansıdığı görülür.

Öz [y]jeg üstünki, tolpi amrım[ı]ş b[ur]h[an] kutı[a] yükünür [män]. (U103a-c, arka yüz, 4-5. satırlar: Clark, 2013, s. 112-120 → krş. Gabain-Winter, 1958, (49-50); Bang, 1931, s. 24-36; Clark, 1982, s. 152-154, 175-176, 188-189, 205; Asmussen, 1965, s. 230-232; Klimkeit, 1993, s. 285,307-308) “Kendisi en yüce (ve) tamamı huzur içinde olan Buddha kutuna saygı gösteririm.” (Tüngüç, 2022, s. 68)

Kötürtäçi tınlıglarka tüz[ü]kä barça yaztı[m] yañıltım ärsär nom kuti täñri üskintä alku ayıg kılınçlarımın ökünü, arıg karmşühun kolu ötünü täğinür män. (U85, arka yüz, 1-3. satırlar: Clark, 2013, s. 112-120 → krş. Gabain-Winter, 1958, (49-50); Bang, 1931, s. 24-36; Clark, 1982, s. 152-154, 175-176, 188-189, 205; Asmussen, 1965, s. 230-232; Klimkeit, 1993, s. 285,307-308) “(Beden) taşıyan (ölümlü) canlılara, hepsine daima yanıldıysam öğreti kutu tanrı huzurunda bütün kötü davranışlarımdan tövbe ederek temiz bağışlanma dilerim. Günahlarımı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 70)

Bu konu türündeki metinlerde uzun yapıdaki sıfat tamlaması örnekleri öğretiye dair önemli değerlerin nitelendirilmesinde görülür. Sıfat tamlamalarının bu kullanım biçimi üzerinden tören metinlerinde “önemli kavram ve değerlerin abartılı bir biçimde olumlu nitelikleriyle dile getirildiği; kişinin kendi alçak gönüllülüğünü abartılı bir biçimde ifade ettiği” yönündeki sonucu karşımıza çıkarır. Söz dizimsel yapılar aracılığıyla ortaya çıkan bu üslup özelliğinin örnekleri şöyledir.

Alku beş a|junnu|j umu|

Aryayışa töz n|om no|mçis|t|

Ayanca| kö|ülün yük|üngü

Ayaglıg atlıg ka|ım Mani Burha|n| (Mani'ye Yüce İlahi, 1. dördlük: Clark, 2013, s. 137-177 → krş. Bang-Gabain, 1930, 183-211; Gabain-Winter, 1958, s. 15; Arat, 1965, s. 30-59; Clark, 1982, s. 168-174, 180-187, 191-203; Wilkens, 2008, s. 212-222; Klimkeit, 1993, s. 280-284; Gulácsı, 2001, s. 152-154, 240-241)

“Bütün beş [dünyanın] umudu

Aryayışa-kök öğretisi(sinin) anlatıcısı

Hürmetkâr gönülle saygı gösterilecek

İtibarlı, şanlı babam, Mani Buddha” (Tüngüç, 2022, s. 74)

Yarlakançuçi, kurtulu|gı yaruklar üz|ütlärni| esizliki amrakı⁶ Frī Rōšan Tə|rim! Bo alkatmış kutlu|g küntä kop yazukumun boşuyu beri|! Tə|rim! Manāstār hirzā! (Āfrīd ē Şahriyār-i Rōšnānnı| Türkçəsi, 34-37. satırlar: Yakup, 2019, s. 178-191 → krş. Klimkeit, 1993, s. 23-25; Zieme, 2010, s. 258-264; Clark, 2013, s. 267-269, 270-272, 273-280) “Merhametli (ve) kurtulan ışık ruhlarının sevgilisi Işık Tanrı! Bu övgüye değer kutlu günde bütün günah(lar)ımı bağışlayıverin! Tanrım!” (Tüngüç, 2022, s. 106,107)

Tə|rim! Āgsüklü|g yazuklu|g biz, ötü|gci beri|mçi biz. (Huastuanift, Londra Nüshası, 308-309. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Tanrım! Hatalı, günahkârız, borçluyuz.” (Tüngüç, 2022, s. 62, 67)

Dualar genellikle kısa ve basit tümcelerden oluştuğu için öbek yapılar içerisinde tümleçlerden daha çok sıfat ve ad tamlamalarının kullanımının öne çıktığı görülür.

⁶ *äsizliki amraqı* “the indispensable one and friend” (Yakup, 2019, s. 183) *äsizlik*
† *äsizlig* → *esizlig* (Wilkens, 2021, s. 123); *äsizlig amrak* “sevgili” (age. s. 263)

Siziy ulug yaruk eliniztä üküş türlüg ögrünçülüğ oyun oynayurlar. (U219a, ön yüz/2-5. satırlar: Clark, 2013, s. 333-335) “Sizin yüce Işık âleminizde pek çok neşeli oyun oynuyorlar.” (Tüngüç, 2022, s. 118)

3.1.4. Soyut Kavramların Kullanımı

Eski Uygur Türkçesi döneminde farklı inanç sistemlerinin kabul edilmesiyle birlikte yeni sözcük ve kavramlar dile yerleşmeye başlamış; bu inanç sistemine ait temel ilkeler, kurallar, yükümlülükler de beraberinde birçok yeni soyut kavramı getirmiştir. Manihaist Türk çevresi metinleri içerisinde soyut kavramların en fazla yer aldığı konu türü “Tören Metinleri”dir.

Tört yaruk tamga köñülümiztä tamgalatımız: Bir amranmak Äzrua täñri tamgası; ekinti kertgünmök, Kün Ay Täñri tamgası; üçünç korkmak, Beş Täñri tamgası; törtünç bilgü bilig, burhanlar tamgası. (Huastuanift, Londra Nüshası, 177-184. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Dört aydınlık damga(yı) gönlümüze damgaladık: Birincisi sevgi, Ezrua Tanrı damgası; ikincisi inanç, Güneş ve Ay Tanrıları damgası; üçüncüsü korku, Beş Tanrı damgası; dördüncüsü hikmet, Buddhalar damgası(dır).” (Tüngüç, 2022, s. 60-61, 66)

Sävingülük ufluğ ögrünçülük ädgü bälgi kántü körtgürürlär. (U197 ön yüz /1-4. satırlar: Clark, 2013 s. 230-236) “Sevinç (ve) büyük mutluluğun iyi işaret(lerini) kendi(leri) gösterirler.” (Tüngüç, 2022, s. 99)

Caḥsapat, nom törü, yuṣantı, alkıṣ, uzun tonluḡ[k]a arıḡın ärmäk [ ] käreḡäk başık. (T II D 78c, II arka yüz/7-11. satırlar: Clark, 2013, s. 290-292 → krş. Le Coq, 1922, s. 25) “Emir, öğreti, oruç, övgü duası (ve) uzun giysililere (Seçkinlere) temiz bir şekilde ulaşmak ... gerek(liliği) (ile ilgili) ilahi. (Tüngüç, 2022, s. 109)

3.1.5. Deyim Aktarması (Metafor) Kullanımı

Deyim aktarmaları üslup üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Manihaist Türk çevresi tören metinlerinde bu anlam olayına sıklıkla başvurulduğu tespit edilmiştir. Özellikle öğretiyeye ait öğeler ile farklı durum ve varlıklar arasında benzerlik ilişkisi kurulduğu görülür.

[[Tanrı = hekim]]: “*Täñrim! S[izingär]ü ötünür män, siziy öñüñüztä yalvarar män. Uz otaçı siz.* (U39, II arka yüz/3-6. satırlar: Clark, 2013, s. 283-286 → krş. Le Coq, 1922, s. 24; Klimkeit, 1993, s. 295) “Usta hekimsiniz.” (Tüngüç, 2022, s. 108)

[[doğma - ölme = tuzak]]: **Tugmak ölmäkl[i]g turug tuzakıg şaştaç[i] bolalım.** (U85 (T III D 260, 26), ön yüz [=346-350 of Pothi-Book]/1-2. satırlar: Clark, 2013, s. 112-120 → krş. Gabain-Winter, 1958, (49-50); Bang, 1931, s. 24-36; Clark, 1982, s. 152-154, 175-176, 188-189, 205; Asmussen, 1965, s. 230-232; Klimkeit, 1993, s. 285,307-308) “(Yeniden) doğma (ve) ölme tuzağını çözücü olalım.” (Tüngüç, 2022, s. 70)

[[ihtiraslı olma = hastalık]]: **Uzun öñädümaz nızvanılıg igig ämlätäçi bolalım.** (U85 (T III D 260, 26), ön yüz [=346-350 of Pothi-Book]/3-4. satırlar: Clark, 2013, s. 112-120 → krş. Gabain-Winter, 1958, (49-50); Bang, 1931, s. 24-36; Clark, 1982, s. 152-154, 175-176, 188-189, 205; Asmussen, 1965, s. 230-232; Klimkeit, 1993, s. 285,307-308) “Süreğen, iyileşmeyen ihtiraslı olma hastalığını iyileştirici olalım.” (Tüngüç, 2022, s. 70)

[[kibir = su]] [köprü = doğru öğretiyeye götüren araç, tutum]]:

Küvänçlig suv köznäkiñü suklunmışlarka

Kö[ni] [nomlug] köprügüg körgittiñiz

Köñültäki yeg nomug ukuttıñız

[ ] *ıdtuk anç<am>ank[a] [tu]tuztuñuz* (Mani’ye Yüce İlahi, 31. dörtlük: Clark, 2013, s. 137-177 → krş. Bang-Gabain, 1930, 183-211; Gabain-Winter, 1958, s. 15; Arat, 1965, s. 30-59; Clark, 1982, s. 168-174, 180-187, 191-203; Wilkens, 2008, s. 212-222; Klimkeit, 1993, s. 280-284; Gulácsi, 2001, s. 152-154,240-241)

“Kibir suyunun yansımasına kapılmışlara

Doğru öğretiyeye köprüsünü gösterdiniz

Gönüldeki iyiy öğretiyeyi anlattınız

... kutsal topluluğaya teslim ettiniz” (Tüngüç, 2022, s. 77)

[[hırs = ateş]]: **Suk otın öçürür tod<g>uru umaz.** (U54, ön yüz/11-12. satırlar: Clark, 2013, s. 206-210 → krş. Le Coq, 1922, s. 29-30; Zieme, 1996, s. 411) “Hırs ateşini söndür(emez), doyuramaz(lar).” (Tüngüç, 2022, s. 94-95)

[[Tanrı’nın yeri = mis kokulu meyve bahçesi]]: **Mäni säniñ yıldıg yıparlıg yemişlikiniñkä kigürüñ.** (Mainz 104, I arka yüz/10-12. satırlar: Clark, 2013, s. 317-319 → krş. Le Coq, 1922, s. 24-25) “Beni senin mis kokulu meyve bahçene girdirin!” (Tüngüç, 2022, s. 115)

3.1.6. İkileme Kullanımı

Tören metinlerinde *ikileme* kullanımının sıklığı metinlerin üslubu üzerinde etkili olan özelliklerdendir. Bu konu türündeki metinlerde ikilemeler “aynı sözcüğün yinelenmesiyle kurulan ikilemeler”, “karşıt anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler”, “yakın anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler” olmak üzere üç farklı biçimde

karşımıza çıkar. Çoğunlukla yakın anlamlı olmak üzere hem ad soylu hem de eylem soylu sözcüklerden oluşan ikilemelerin kullanıldığı görülür. İkilemelerin bazen sıfat tamlamasının sıfat ögesini bazen ad ögesini oluşturduğu görülür. Tamlamanın her iki ögesinin birden ikilemeden oluştuğu örnekler de bulunur.

*Beş yägirmiş; kün sayu nəcə yavlak sakınç sakınur biz; nəcə sözlämäsik erinçülüg söz sözläyür biz; nəcə işlämäsik iş işläyür biz; anıg kılınçka erinçükä kántü özümüzni ängätir biz; yämä künkä aşatukumuz Beş Täjri yarukı kántü özümüz üzütümüz **todunçsuz uvutsuz suk yäk** säviginçä yortuk üçün yavlak yergäri barır, anı üçün Täjrim, yazukta boşunu ötünür biz. Manāstār hirzā!* (Huastuanift, Londra Nüshası, 293-307. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “On beşinci; her gün ne kadar kötü şeyler düşünürüz; ne kadar söylenmeyecek günah dolu sözler söyleriz; ne kadar işlenmeyecek iş yaparız; kötü davranış (ve) günahla kendi bedenimize eziyet ederiz; ayrıca her gün yediğimiz Beş Tanrı ışığı, kendi bedenimiz, ruhumuz doyumsuz utanmaz hırs şeytanının arzusuna göre hareket ettiği için kötü yere doğru gider, onun için Tanrım, günah(lar)dan arınmayı dileriz. Günahlarımızı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 62,67)

İkilemeler üsluba etkisi bakımından değerlendirildiğinde; bu metinlerde anlatımı etkileyen ve öne çıkan üslup araçlarından olduğunun belirtilmesi gerekir. Bir öğretim yöntemi olarak ikilemelerden yararlanılarak bir düşüncenin çok yönlü biçimde gerek yakın gerek de zıtlıklarıyla kavratılması amacına hizmet etmektedir. Anlatıma ahenk ve canlılık katan bu yapılar aracılığıyla anlatımın güçlendirildiği görülmektedir.

*Altınç yämä, Täjrim! Sötä bärü sakınçın, sözün, kılınçın on türlüğ **suy yazuk** kılımız ärsär; nəcə igid igidätimiz ärsär; yämä nəcə igidäyü antıktımız ärsär; nəcə igid kişi tanukı boltumuz ärsär; yämä yazuksuz kişig nəcə kovlatımız ärsär; yämä sav elitip sav kälürüp kişig nəcə kıkşürü sözlätimiz ärsär; **könülin biligin** artattımız ärsär; nəcə yelvi yelvilätimiz ärsär; yämä nəcə üküş **tnlğıg turalğıg** ölürtümüz ärsär; nəcə **tävlätimiz kürlätimiz** ärsär; nəcə äviñ urunçak yetimiz ärsär; Kün Ay Täjri taplamaz işig nəcə işlätimiz ärsär; yämä ilki özün bo özün uzun tonluğ urılar öz bolup nəcə **yazıntımız yañıltımız** ärsär; monça üküş tnlğka nəcə **üz buz** kılımız ärsär; Täjrim, amtı bo on türlüğ yazukta boşunu ötünür biz. Manāstār hirzā!* (Huastuanift, Londra Nüshası, 95-124. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Altıncı; Tanrım! Ezelden beri düşünceyle, sözle, davranışla on türlü günah işlediysen; ne kadar yalan söylediysek; dahası ne kadar yalan söyleyerek yemin ettiysen; ne kadar

yalancı kişi(nin) şahidi olduysak; dahası günahsız birine ne kadar iftira attıysak; yine ne kadar laf götürüp laf getirip insanları ne kadar kışkırtarak konuştuysak; düşüncesini ve aklını bozduysak; ne kadar kötü büyü yaptıysak; yine ne kadar çok canlıyı öldürdüysük; (insanları) ne kadar aldattıysak; ne kadar emanete hıyanet ettiysük; Güneş (ve) Ay tanrının onaylamayacağı iş(leri) ne kadar çok yaptıysak; ve önceki bedenle (veya) bu bedenle, kadın (veya) erkek bedeni olarak ne kadar günah işleyip yanıldıysak; bunca canlıya ne kadar nefret (ederek) zarar verdıysük; Tanrım, şimdi bu on türlü günahıtan arınmayı dileriz. Günahlarımızı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 59-60, 65)

[Kaltı] üd tavar nâçük bıçıl[ur] ärsär ançulayu yämä ätüztäki ig a[grıg], ada tuda bıçıl[makı] kâsilmäki bo[lzun]. (U131, arka yüz/4-9. satırlar: Clark, 2013, s. 326-330) “Kumaş nasıl kesilip ayrılırsa aynı şekilde yine bedendeki hastalık, ağrı (veya) sıkıntı(nın) (da) kesilip, ayrılması mümkün olsun.” (Tüngüç, 2022, s. 116)

Azmuş munmuş, tärs azag nomluglar dındar atın tutarlar, ara yova buşı alırlar. (U54, ön yüz/3-6. satırlar: Clark, 2013, s. 206-210 → krş. Le Coq, 1922, s. 29-30; Zieme, 1996, s. 411) “Yoldan çıkmış, zihni bulanmış, yanlış yola sapmış öğretililer Seçkin adını takınırlar, (insanları) kandırarak sadaka alırlar.” (Tüngüç, 2022, s. 94-95)

3.2.Tören Metinleri İçerisinde Tövbe ve İlahilerde Öne Çıkan Üslup Özellikleri

3.2.1. Unvan Öbeği Kullanımı

Tövbe ve ilahilerde unvan öbeklerinin kullanım sıklığı öne çıkan bir diğer özelliktir. Özellikle *Ay Tāñri*, *Kün Tāñri*, *Äzrua Tāñri*, *Hormuzta Tāñri* gibi öğretiye ait kavramlar unvan öbeği şeklinde yer alır.

Tablo 2: Manihaist Metinlerde Geçen Bazı Unvanlar

Öğretiye Ait Unvanlar	
Temel Bazı Unvanlar	Mani öğretisi görevlileri
<i>Tāñri</i> : Tanrı	<i>Mojak</i>
“ <i>Bag</i> ” <i>Part.</i> (<i>EUyg. Tāñri</i>): Tanrı	↓
<i>Burhan</i> : peygamber	<i>Avtadan</i>
“ <i>Meşih[ā]</i> ” <i>Part.</i> : peygamber	↓
<i>Firişti</i> : melek	<i>Toyın</i>

Hoştır/Hwaštē: öğretmen, hoca

Şakanç/Şahan/Şahankaya: acemi, öğrenci

Üçünç yämä Beş Täñrikä Hormuzta Täñri oğlanıya: bir Tintura Täñri, ekinti Yel Täñri, üçünç Yaruk Täñri, törtünç Suv Täñri, beşinç Ot Täñri, sön yäklügün süñüşüp balıktukın karaka katılıtkın üçün, täñri yeringäri baru umatın bo yertä ärür. (Huastuanift, Londra Nüşası, 32-42. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Üçüncü; yine Beş Tanrı (yani) Hormuzta Tanrı'nın çocuklarına: birincisi Hava Tanrı, ikincisi Rüzgâr Tanrı, üçüncüsü Işık Tanrı, dördüncüsü Su Tanrı, beşincisi Ateş Tanrı, ezelden beri şeytanlarla savaşıp yaralanarak karanlığa karıştığı için tanrı yerine gidemeyip burada kaldılar.” (Tüngüç, 2022, s. 59-64)

Ögütmiş Mani Burhan arıg yaruk yul başı, tirig suv, mänigü ävinlig ulug ı tüp tüz ögütmiş. (Pelliot Chinois 3049[A]/17-19. satırlar: Clark, 2013, s. 211-218 → krş. Hamilton, 1986, s. 37-53; Klimkeit, 1993, s. 332-333; Le Coq, 1922, s. 27) “Övgüye değer Mani Buddha arı, aydınlık kaynak başı, hayat suyu, sonsuz meyveli büyük ağaç dosdoğru övülmüş.” (Tüngüç, 2022, s. 96-97)

3.2.2. Karşıt Anamlı Sözcüklerin Kullanımı

Tövbe ve ilahilerde *karşıt anlamlı sözcüklerin* etkin bir biçimde kullanıldığı görülür. Anlatıma canlılık katması ve kavramların zihindeki tasarımı bağlamında okuyucu/dinleyici üzerinde kavrayıcı bir etki yaratılması amaçlanmıştır. Bu kullanımlarda öğretinin düalist yapısının da etkili olduğunu belirtmek gerekir.

[[üze X asra]]: *Üzä on kat kök, asra_säkiz kat yer Beş Täñri üçün turur.* (Huastuanift, Londra Nüşası, 42-44. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Yukarıda on kat gök, aşağıda sekiz kat yer Beş Tanrı için durur.” (Tüngüç, 2022, s. 59, 64)

[[yaruk yıldız X tünäriğ yıldız]] [[täñri yeri X tamu yeri]]: *Yaruk yıldızn täñri yerin tünäriğ yıldızn tamu yerin biltimiz.* (Huastuanift, Londra Nüşası, 160-162. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Aydınlık ilkesini, cenneti; karanlık ilkesini (ve) cehennemi öğrendik.” (Tüngüç, 2022, s. 60, 65-66)

[[Täñri X yäk]] [[yaruk X kara]] [[yer X täñri]]: “*Täñrili yäkli nätä ötrü süñüşmiş, yaruklı karalı kaltı katılmış, yerig, täñrig kim yaratmış?*”

tepän biltimiz. (Huastuanift, Londra Nüshası, 164-168. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Tanrı ve şeytan neden dolayı savaşmış, ışık ve karanlık nasıl karışmış, yeri ve göğü kim yaratmış?” diye öğrendik.” (Tüngüç, 2022, s. 60, 66)

[[yaruk X tünäriḡ]]: *Yaruk kälip tünäriḡig yaytuk üçün anıḡ kalınçlıḡlar barça <kaç> kata bulḡantı.* (T III TV 49, arka yüz ve U70c (TM 147 “b”), 1-5. satırlar: Clark, 2013, s. 237-260 → krş. Le Coq, 1922, s. 5-7; Klimkeit, 1993, s. 330-331) “Aydınlık gelip karanlığı yaydığı için kötü davranışlılar(ın) hepsi kaç defa şaşırıldı.” (Tüngüç, 2022, s. 101-102)

3.3.Tören Metinleri İçerisinde İlahi ve Dualarda Öne Çıkan Üslup Özellikleri

3.3.1. Kısa ve Basit Tümce Kullanımı

İlahilere söz dizimsel açıdan bakıldığında kısa ve basit tümce kullanımlarının hâkim görülür. Bu tümceler genellikle Tanrı’ya yönelme ifadesinde, Tanrı’ya övgüde bulunmada ve kişinin kendisi için istediği iyi dileklerin ifade edilmesinde karşımıza çıkar.

Tünäriḡ sürün! (U70c (TM 147 “b”), ön yüz/5. satır: Clark, 2013, s. 237-260 → krş. Le Coq, 1922, s. 5-7; Klimkeit, 1993, s. 330-331) “Karanlığı sürün!” *Bizni yarlıḡkañ!* (U70c (TM 147 “b”), ön yüz/1. satır: Clark, 2013, s. 237-260 → krş. Le Coq, 1922, s. 5-7; Klimkeit, 1993, s. 330-331) “Bizi başıḡlayın!” (Tüngüç, 2022, s. 100-102)

Anın, anı üzä öḡä yükünür män. (U101a,b (T III D 260, 14, T III D 260, 10), ön yüz/1-2. satırlar: Clark, 2013, s. 178-186 → krş. Gabain-Winter, 1958, s. 9-15; Clark, 1982, s. 174-175, 187-188, 203-205; Wilkens, 2008, s. 222-225; Pinault, 2008, s. 93-120; Klimkeit, 1993, s. 284-285) “O sebeple dua ederek saygıyla eğilirim.” (Tüngüç, 2022, s. 88, 89)

Dua metinlerinin kuruluşunda da genel olarak kısa basit tümceler hâkimdir. Tören metinleri içerisinde ilahilerde devrik tümce yapısına yer verilirken dualarda bu diziliş çok nadir görülür. Duaların geneline kurallı eylem tümcesi hâkimdir.

Sizingäri ötüdür män. (U51, I ön yüz/1. satır: Clark, 2013, s. 304 → krş. Le Coq, 1922, s. 27) “Size dua ederim.” (Tüngüç, 2022, s. 111)

Sizintä inaru saçılıp yäklärkä olurtmayın. (Mainz 104, II ön yüz/10-12. satırlar: Clark, 2013, s. 287-289 → krş. Le Coq, 1922, s. 24-25; Klimkeit, 1993, s. 296) “Sizden sonra dağılıp şeytanları (içimde) oturtmayayım.” (Tüngüç, 2022, s. 108)

3.4. Tören Metinleri İçerisinde Yalnızca Tövbelerde Öne Çıkan Üslup Özellikleri

3.4.1. Maddeleme Yöntemi ve Sıralama Sayılarının Kullanımı

Tövbe metinleri içerisinde görece bütünlüklü bir yapıya sahip olan *Huastuanift* adlı tövbe metni Manihaist çevre tövbe üslubunu ortaya koyan en önemli metindir. Bu metin 15 bölümden meydana gelir ve her bölüm madde şeklinde yer alır. Bazen de bölümün kendi içinde ayrıca maddeleme yöntemi uygulanır. Bu uygulama beraberinde sıralama sayılarının kullanımını getirir. Söz dizimsel düzeyde “tümce dışı öge” olarak yer alan sıralama sayıları, anlatılmak isteneni bölerek anlatmaya imkân sağlaması nedeniyle anlaşılabilirliğe ve akılda kalıcılığa katkı sağlamaktadır.

Beşinç; beş türlü tnlıgka; bir yämä eki adaklıg kişikä, äkinti tört butlug tnlıgka, üçünç uçugma tnlıgka, törtünç suv içräki tnlıgka, beşinç yertäki bagırın yorigma tnlıgka, sötä bärü, Täñrim, bo beş türlü tnlıgıg turalıgıg ulugka kiçigkä tägi, näçä korkıttımız ürkıttımız ärsär; näçä urtumuz yontumuz ärsär; näçä açıttımız agrıttımız ärsär; näçä ölürtümüz ärsär; monça tnlıgka turalıgka öz ötägçi boltumuz, amtı Täñrim, yazukta boşunu ötünür biz. Manästär hirzä! (Huastuanift, Londra Nüshası, 79-94. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Beşinci; beş türlü canlıya; birinci iki ayaklı insana, ikinci dört bacaklı canlıya, üçüncü uçan canlıya, dördüncü suda yaşayan canlıya, beşinci sürüngenlere, ezelden beri, Tanrım, bu beş türlü canlıyı büyüğünden küçüğüne, ne kadar korkutup ürküttüysek; ne kadar vurup ezdiysek; ne kadar (canlarını) acıtıp incittiysek (ve) ne kadar öldürdüysek; bunca canlıya can borcumuz oldu, şimdi Tanrım, günahtan arınmayı dileriz. Günahlarımızı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 59, 65)

3.4.2. Zarf Tümleci Kullanımı

Huastuanift adlı metinde yer alan tümcelerde farklı türlerden zarf tümleçlerine yer verildiği görülür. Tümleçler yoluyla uzun tümcelerin kurulması tövbe metinlerinin genel üslup özelliğidir.

Yämä korkmatın, ärmägürüp ädgüti tükäti alkanmatımız ärsär; yämä alkanur ärkän köñlümüzni sakınçımıznu täñrigärü tutmatımız ärsär; alkışımız ötügümüz täñrikä arıgın tägmäti ärsär; nä yertä tudntı tutuntı ärsär; amtı Täñrim, yazukta boşunu ötünür biz. Manästär hirz. (Huastuanift, Londra Nüshası, 211-220. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Yine korkmadan, üşenip tam olarak dua etmediyse; dahası dua ederken gönlümüzü, düşüncemizi tanrıya doğru yöneltmediyse; övgülerimiz

dualarımız tanrıya temiz bir biçimde ulaşmadıysa; nerede engellendiye şimdi Tanrım, günahtan arınmayı dileriz. Günahlarımız bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 61, 66)

3.4.3. Şartlı Birleşik Tümce Kullanımı

Tövbe metinlerinde tespit edilen üslup özelliklerinden bir diğeri ise şartlı birleşik tümcelerin kullanım sıklığıdır. Tövbe metinleri içerisinde özellikle *Huastuanift* adlı metinde günahlardan arınma dileğinin ifade edilmesinden önce işlenip işlenmediği tam olarak bilinmeyen günahların dile getirilmesinde şartlı yapılar kullanılır. Öğretiye göre günah sayılabilecek durumlar şart unsuruyla sıralanır ve devamında günahlardan arınma isteği ifade edilir. Bu durum söz dizimine “birden fazla şart unsurunun bir temel tümceye bağlanması” şeklinde yansır. *Huastuanift* üzerine yapılan söz dizimsel inceleme sonucunda bu metindeki her bir bölümün kuruluşunun üç şekilde formüle edilebileceği görülmüştür.

Tablo 3: Huastuanift’in söz dizimsel yapısı

I. TÜR DİZİM	<p>İşlenip işlenmediği tam olarak bilinmeyen veya emin olunamayan, işlendiyse bağışlanma istenen günahların sıralanması (Birden fazla şart unsurunun sıralanması şeklinde yer alır.) (Şart unsurunun başında <i>yämä</i> veya <i>näçä</i> bulunur.)</p>
	<p>Bağışlanma isteği (Şartlı yapıların bağlandığı temel tümce olarak yer alır.) (Geniş-Şimdiki zaman) (<i>yazukta boşunu ötünür biz + Manāstār hirz(ā)</i>)</p>
II.	<p>Öğretiye ait bir kural (Genellikle basit ad tümcesi yapısında verilir.) (Görülen geçmiş zaman) (<i>bar ärti / kärgäk ärti</i>)</p>
	<p>İşlenip işlenmediği tam olarak bilinmeyen veya emin olunamayan, işlendiyse bağışlanma istenen günahların sıralanması</p>

TÜR DİZİM	(Birden fazla şart unsurunun sıralanması şeklinde yer alır.) (Şart unsurunun başında <i>yämä</i> veya <i>näçä</i> bulunur.)
	Bağışlanma isteği (Şartlı yapıların bağlandığı temel tümce olarak yer alır.) (Geniş-Şimdiki zaman) (<i>yazukta boşunu ötünür biz + Manāstār hirz(ā)</i>)
III. TÜR DİZİM	Öğretiye ait genel-geçer kural (Genellikle basit ad tümcesi yapısında verilir.) (Görülen geçmiş zaman /Geniş zaman) (<i>bar ärti / kärgäk ärti</i>)
	İşlenip işlenmediği tam olarak bilinmeyen veya emin olunamayan, işlendiyse bağışlanma istenen günahların sıralanması (Birden fazla şart unsurunun sıralanması şeklinde yer alır.) (Şart unsurunun başında <i>yämä</i> veya <i>näçä</i> bulunur.)
	Pişmanlık duyma (<i>ökünür biz</i>) (Şartlı yapıların bağlandığı temel tümce olarak yer alır.) + Bağışlanma isteği (<i>yazukta boşunu ötünür biz + Manāstār hirz(ā)</i>) (Geniş-Şimdiki zaman)

Sötä bärü Täñrim, kertü täñrig, arıg nomug bilmätin ukmatın burhanlar arıg dındarlar nomlasar kertgünmätin tärtrü yana igidäyü "Täñriçi män, nomçı män!" tegmäkä artızıp anıñ savın alıp näçä yañılı başak başatımız ärsär; näçä yañılı yüküntümüz ärsär; näçä yañılı buşı bertimiz ärsär; yämä "Buyan bögtäg kılur biz." tep yañılı näçä anıñ kılınç kultımız ärsär; yämä yäkkä içgäkkä "Täñri" tepän tınlığıg turalığıg ölürüp yüküntümüz ärsär; yämä "Burhan" tepän igid nomka uduntumuz

tapıntımız ärsär kut kolu yüküntümüz ärsär; Täñri'kä yazınıp yäkkä tapıntımız ärsär Täñrim, amtı ökünür biz yazukta boşunu ötüür biz. Manästär hirzä! (Huastuanift, Londra Nüshası, 131-155. satırlar: Clark, 2013, s. 11-28 → krş. Le Coq, 1911, s. 277-314; Asmussen, 1965, s. 169-230; Zieme, 1966, s. 351; Klimkeit, 1993, s. 300-306; Özbay, 2014, s. 78-95, 114) “Ezelden beri Tanrım, gerçek tanrıyı, temiz öğretiyi bilmeden, anlamadan; Buddhalar, temiz Seçkinler anlattıklarında (onlara) inanmayarak aksine bir de yalan söyleyerek “Ben tanrının (ve) öğretisinin anlatıcısıyım!” (diyen) herhangi birinin arkasından gidip, onun sözüne uyup ne kadar yanılıp oruç tuttuysak; ne kadar yanılıp saygı gösterdiyse; ne kadar yanılıp sadaka verdik; dahası “Sevap işliyoruz.” diye yanılıp ne kadar kötü davranışlarda bulduysak; yine şeytana, iblise “Tanrı” diyerek canlıları öldürerek saygı gösterdiyse; yine “Buddha” diyerek yanlış öğretiye inanıp taptıysak; kut isteyerek saygıyla eğildik; Tanrı'ya (karşı) günah işleyip şeytana taptıysak; Tanrım, şimdi tövbe ederiz (ve) günahtan arınmayı dileriz. Günahlarımızı bağışla!” (Tüngüç, 2022, s. 60, 65)

3.5. Tören Metinleri İçerisinde Yalnızca Dualarda Öne Çıkan Üslup Özellikleri

3.5.1. Eksiltili Anlatım

Tören metinleri içerisinde dualarda öne çıkan bir özellik olan eksiltili anlatımların genellikle nesne ve yer tamlayıcısı durumundaki tümce öğelerinin eksikliğinden kaynaklandığı görülür. Bu eksiltilerin, kişi zamirlerinin belirtilmesine gerek duyulmaması yönündeki tutumdan kaynaklandığı söylenebilir.

Nesne eksiltili **[[beni]]**: *Yazukluglarta säçij, ozguruñ.* (U39, II ön yüz/5-7. satırlar: Clark, 2013, s. 283-286 → krş. Le Coq, 1922, s. 24; Klimkeit, 1993, s. 295) “Günahkârlardan ayırın, kurtarın.” (Tüngüç, 2022, s. 108)

Nesne eksiltili **[[beni]]**: *Amtı ö<gir>türüñ.* (U39, II arka yüz/10. satırlar: Clark, 2013, s. 283-286 → krş. Le Coq, 1922, s. 24; Klimkeit, 1993, s. 295) “Şimdi, sevindirin.” (Tüngüç, 2022, s. 108)

Yer tamlayıcısı eksiltili **[[bana]]**: *Täñrim! Ürkä üzüksüz ögläntürüñ.* (Mainz 104, I ön yüz/10-11. satırlar: (Clark, 2013, s. 317-319 → krş. Le Coq, 1922, s. 24-25) “Tanrım! Her daim idrak ettirin!” (Tüngüç, 2022, s. 114)

3.6. Tören Metinleri İçerisinde Yalnızca İlahilerde Öne Çıkan Üslup Özellikleri

3.6.1. Ezgisel Öğelerin Kullanımı

Tören metinleri üzerine yapılan ses bilimsel inceleme sonucunda, türü gereği ilahilerde *ünlü yinelemeleri*, *ünsüz yinelemeleri*, *biçim birimi yinelemeleri*, *dize yinelemelerinin* ahenk yaratma, öğrenmeyi kolaylaştırma ve akılda kalıcılığı artırma işlevlerinden sıkça yararlandığı tespit edilmiştir. Manihaist öğretiyeye ait bilgiler içeren bu konu türünde dinleyici veya okuyucuyu etkilemek amacıyla *ezgisel öğelere* sıkça başvurulduğu görülmüştür.

Ölüm ve cehennem betimlemesinin yapıldığı MIK III 200 I (T II D 169, I) arka yüz, U 34 ([T II] D 178] ön yüz, U 34 ([T II] D 178] numaralı fragmanlarda yer alan ilahide *teyür* sözcüğü toplam 26 defa yinelenmektedir. 26 *teyür*, doğrudan anlatım içeren 26 ayrı tümceye işaret eder. Bu ilahilerin yapısı şu şekilde formüle edilebilir:

betimleme içeren doğrudan anlatım + *teyür* = iç içe birleşik tümce

Tätürü saçlıg kurtga yäk kälipänin tanmış üzütläriğ tutupanın tünäriğ tamuka tartar. *teyür.* *“Töpüsün tohtarı tıkar.” teyür.* *“Tamutakı yäklär tutar.” teyür.* *“Muntru muntuz yäklär kälir.” teyür.* *“Miñ bärğän urupan bergäsäyür.” teyür.* *“Üküş [ ] üzüit anta körür.” teyür.* Ölüm kut kolupan bulmaz. (U34, arka yüz/1-12. satırlar: Clark, 2013 s. 201-205 → krş. Le Coq, 1919, s. 12-13; Klimkeit, 1993, s. 292-293) “Karmakarışık saçlı yaşlı şeytan gelip inkarcı ruhları tutup karanlık cehenneme çeker.” diyor. “Tepesini döndürerek tıkar.” diyor. “Cehennemdeki şeytanlar tutar.” diyor. “Çıldırılmış şeytanlar gelir.” diyor. “Bin kamçı vurup (daha da) kamçulamak ister.” diyor. “Çok ... ruh orada görür.” diyor. (Onlar) ölüm ve kut isteyip (de) bulmaz. (Tüngüç, 2022, s. 94)

Yine bir öğretim yöntemi ve ahenk aracı olarak dize yinelemelerine de başvurulduğu tespit edilmiştir.

Tağ Täyri kälti! Tağ Täyri özi kälti!

Tağ Täyri kälti! Tağ Täyri özi kälti!

Turuñlar kamuğ bäglär kadaşlar!

Tağ Täyriğ ögälim! (MIK III 200, I ön yüz: A Metni/2-5. satırlar: Clark, 2013, s. 194-200 → krş. Le Coq, 1919, s. 9-12; Klimkeit, 1993 s. 290-293)

“Tan Tanrı geldi!

Tan Tanrının kendisi geldi!

Tan Tanrı geldi!

Tan Tanrının kendisi geldi!

Ayağa kalkın bütün beyler, arkadaşlar!

Tan Tanrı’yı övelim!” (Tüngüç, 2022, s. 91)

3.6.2. Devrik Tümce Kullanımı

Tören metinleri içerisinde ilahilerde öne çıkan devrik tümce yapısı kullanımı üslup üzerinde etkili olan özelliklerdendir. Tespit edilen devrik tümceler aynı zamanda eylem tümcesidir. Genel olarak ilahilerde ad tümcesi kullanımına çok az yer verildiği tespit edilmiştir.

Käntü bargay tamuka. (U54, ön yüz/6. satır: Clark, 2013, s. 206-210 → krş. Le Coq, 1922, s. 29-30; Zieme, 1996, s. 411) “Kendi(leri) gidecek(ler) cehenneme.” (Tüngüç, 2022, s. 94-95)

Artızmañlar az yäkkä. (U54, arka yüz/8-9. satırlar: Clark, 2013, s. 206-210 → krş. Le Coq, 1922, s. 29-30; Zieme, 1996, s. 411) “Hırs şeytanının ardından gitmeyin.” (Tüngüç, 2022, s. 95)

Buşı tavar berälim yürüñ tonlug dındarka. (U54, arka yüz/9-11. satırlar: Clark, 2013, s. 206-210 → krş. Le Coq, 1922, s. 29-30; Zieme, 1996, s. 411) “Sadaka (ve) eşya verelim, beyaz giysili Seçkin(ler)e.” (Tüngüç, 2022, s. 95)

3.6.3. Benzetme Kullanımı

Tören metinleri içerisinde benzetmelerin etkili bir biçimde kullanıldığı konu türü ilahilerdir. Aşağıdaki alıntıdan anlaşıldığı üzere anlatılmak istenenler, benzetmeler aracılığıyla âdeta dinleyici veya okuyucunun gözünde resmedilmiş; anlatım etkileyici bir hâle getirilmiştir. Manihaist öğretiyi inkâr eden insanlara öldükten sonra neler olacağı tasvir edildiği MIK III 200, I numaralı fragmanın arka yüzünde yer alan ilahide benzetmelerle yakalanan çarpıcı anlatım açık bir biçimde görülmektedir: (Tüngüç, 2022, s. 92-93)

“*Tünäriğ tönçülä<yü> basar.*” *teyür.* “Karanlık gece gibi basar.” diyor.
“*Tardıç tög ütüzin kodur.*” *teyür.* “Gübre gibi bedenini bırakır(lar).” diyor.

“*Tolılıg bulıt tög to<ñ>kı kaşlıg.*” *<teyür>.* “Dolu bulutu gibi buzlu kaşlı” diyor.

“*Kanlıg bukaç tög karakı.*” *teyür.* “Kan çanağı gibi göz bebeği” diyor.

“*Kazguk tög kara boy ümgi.*” *teyür.* “Kazık gibi kara uzun meme ucu” diyor.

(Clark, 2013 s. 201-205 → krş. Le Coq, 1919, s. 12-13; Klimkeit, 1993, s. 292-293)

İlahilerde daha çok **tög** ilgeciyle kurulan benzetmeler bulunmakla beraber öbek (ilgeç öbeği) düzeyinde (**monı tög**) ve +çA biçim birimi düzeyinde (**altunça**) kullanımlara da yer verilmiştir.

Uzatı üzüksüz **monı tög**

Ulug asıg tusu kılınız

Ol buya[n]ınız tüşintä

Odgurak burhan [kutın bultuñuz] (Mani'ye Yüce İlahi, 54. dörtlük: Clark, 2013, s. 137-177 → krş. Bang-Gabain, 1930, 183-211; Gabain-Winter, 1958, s. 15; Arat, 1965, s. 30-59; Clark, 1982, s. 168-174, 180-187, 191-203; Wilkens, 2008, s. 212-222; Klimkeit, 1993, s. 280-284; Gulácsı, 2001, s. 152-154,240-241)

“Daima, sürekli bu şekilde
Büyük fayda sağladınız
O iyiliğiniz karşılığında
Şüphesiz, Buddha kutunu buldunuz” (Tüngüç, 2022, s. 80)

Adakın yorıp sizni at[a]r [ärti]

[A]gızınta sizni ögä a[l]kay[u]

Ançulayu amrar ärti sizni tüzüğü

Anası[n] b[abasının] oğlanı sävärçü (Mani'ye Yüce İlahi, 50. dörtlük: Clark, 2013, s. 137-177 → krş. Bang-Gabain, 1930, 183-211; Gabain-Winter, 1958, s. 15; Arat, 1965, s. 30-59; Clark, 1982, s. 168-174, 180-187, 191-203; Wilkens, 2008, s. 212-222; Klimkeit, 1993, s. 280-284; Gulácsı, 2001, s. 152-154,240-241)

“Yürürken sizin adınızı anardı

Diliyle sizi överek

Sizi öylece tam anlamıyla severdi

Çocuğun anne ve babasını sevdiği gibi” (Tüngüç, 2022, s. 80)

Sonuç: Manihaist Türk çevresi tören metinleri üzerine yapılan dil bilimsel inceleme sonucunda elde edilen veriler üsluba etkileri bakımından kullanım biçim ve sıklıklarına göre değerlendirilmiştir. Tören metinleri genelinde seslenme öğelerinin tümcedeki konumu, kullanım amacı ve üslup üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Manihaist öğretiyile ilgili önemli kişi ve kavramlardan bahsedilirken saygı gösterme ve anlatımda etkili olma amacının sıfat tamlamasının kullanım biçimi üzerindeki etkisine değinilmiştir. Bu metinlerin Manihaist inanç sistemine ait temel ilke, kural ve yükümlülükleri konu edinmesi soyut kavramların kullanımının öne çıkmasında etkili olmuştur. İkilme kullanımıyla üslup üzerinde sağlanan canlı ve ayrıntılı anlatım; deyim aktarması kullanımıyla göstergeler arasında kurulan benzerlik ilişkilerinin sağladığı güçlü anlatım gibi üslup özellikleri ortaya konulmuştur.

Öğretme veya ezberlemeyi kolaylaştırma yöntemi olarak konuların bölünerek maddeler hâlinde verilmesinin tövbe metinlerine özgü özellikler olduğu görülmüştür. Tövbe metinlerinde yer alan tümcelerde Manihaist öğretiye göre günah sayılabilecek durumların şart unsuruyla sıralanması ve devamında günahlardan arınma isteğinin ifade edilmesi, söz dizimine “birden fazla şart unsurunun

bir temel tümceye bağlanması” şeklinde yansıdığı sonucuna varılmıştır. Bu metinlerin söz dizimsel kurgusuna genel olarak şartlı birleşik tümce yapıları hâkimdir. Dua ve ilahilerde ise kısa ve basit tümce kullanımı öne çıkmaktadır. Dua tümcelerinde kimi zaman kişi zamirlerinin belirtilmesine gerek duyulmaması yönündeki tutum “nesne ve yer tamlayıcısı eksiltili tümceler”in kullanım sıklığına etki etmiştir.

Tövbe ve ilahilerde tespit edilen karşıt anlamlı sözcüklerin kullanımı Manihaizmin düalist yapısıyla (*aydınlık-karanlık, iyi-kötü*) ilişkilendirilmiştir. Törenlerde topluluk hâlinde söylenen ilahilerde dinleyici veya okuyucuda coşku yaratmak amacıyla ezgisel öğelere sıkça başvurulduğu ve yine ilahilerde kullanılan benzetme yapılarıyla zihinde çarpıcı tasarımlar yaratıldığı görülmüştür.

Kaynaklar

- Arat, R. R. (1965). *Eski Türk Şiiri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Asmussen, J. P. (1965). *X’astvanift Studies in Manichaeism*. Prostant a. Munksgaard, Copenhagen.
- Bang, W. (1931). *Manichäische Erzähler*. Le Muséon 44, 1-36.
- Bang, W. & Gabain A. von (1929). *Türkische Turfan-Texte, II. Manichaica*. Sitzungsberichten der preussischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse. XXII.
- ___ (1930). *Türkische Turfan-Texte, III. Der große Hymnus auf Mani*. Sitzungsberichten der preussischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse. XIII.
- Clark, L. (1982). *The Manichean Turkic Poethi-Book*. Altorientalische Forschungen 9, 145-218.
- ___ (1997). *The Turkic Manichaeic Literature*. Emerging from Darkness: Studies in the Recovery of Manichaeic Sources, Ed. P. MIRECKI; J. BEDUHN, Brill, Leiden.
- ___ (2000). *The Conversion of Bügü Khan to Manichaeism*. Studia Manichaica IV. Internationaler Kongreß zum Manichäismus, Berlin, 14.-18. Juli 1997, 83-123.
- ___ (2013). *Uygur Manichaeic Texts - Texts, Translations, Commentary, Volume II: Liturgical Texts*. Brepols Publishers, Turnhout, Belgium.

- ____ (2017). *Uygur Manichaean Texts - Texts, Translations, Commentary, Volume III: Ecclesiastical Texts*. Brepols Publishers, Turnhout, Belgium.
- Gabain, A. von & Winter W. (1958). *Türkische Turfantexte, IX. Ein Hymnus an den Vater Mani auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung*. Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften, 1956, Nr. 2.
- Gulácsi, Z. (2001). *Manichaean Art in Berlin Collections*. Corpus Fontium Manichaeorum. Series Archaeologica et Iconographica, I, Turnhout: Brepols.
- ____ (2016). *Mani's Pictures. The Didactic Images of the Manichaeans from Sasanian Mesopotamia to Uygur Central Asia and Tang-Ming China*. Nag Hammadi and Manichaean Studies 90, Leiden/Boston: Brill.
- Hamilton, J. R. (1986). *Manuscripts ouigours du IXe-Xe siècle de Touen-houang*. I-II, Paris: Peeters.
- Haneda T. & Yamada N. (1961). *A Preliminary List of the Manuscript Remains in Uighur Script Brought by Otani Expeditions and Preserved in the Ryukoku University Library*. Monumenta Serindica, IV, 171-207, 11-17.
- Hansen, O. (1930). *Zur Soghdischen Inschrift auf dem dreisprachigen Denkmal von Karabalgasun*. Journal de la Société Finno-Ougrienne, 44/3: 3-39.
- Klimkeit, H. J. (1993). *Gnosis on the Silk Road. Gnostic Texts from Central Asia*. San Francisco.
- Le Coq, A. von (1911). *Türkische Manichaica aus Chotscho I*. Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften, Nr. 2.
- ____ (1919). *Türkische Manichaica aus Chotscho II*. Abhandlungen der Preuss. Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- ____ (1922). *Türkische Manichaica aus Chotscho III*. Nebst Einem Christlichen Bruchstück Aus Bulayiq, Abhandlungen Der Preuss. Akademie Der Wissenschaften, Berlin.
- Leech, G. N. & Short, M. H. (1981). *Style in Fiction*. A linguistic introduction to English fictional prose, Longman, London and New York.
- Moriyasu T. & Yoshida Y. & Katayama A. (1999). *Kara-Balgasun Inscription*. Moriyasu & Ochir, 209-224: Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996-1998, Osaka.

- Orkun, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları I*, TDK Yayınları, İstanbul.
- Ölmez, M. (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük*. BilgeSu, 1. bs. Ankara.
- Özbay, B. (2014). *Huastuanift: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. TDK Yayınları, Ankara.
- Pinault, G. J. (2008). *Bilingual hymn to Mani. Analysis of the Tocharian B parts*. Papers in Honour of Professor Takao Moriyasu on His 60th Birthday, (Studies on the Inner Asian Languages 23), 93-120.
- Radloff, W. (1895). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. St.-Petersburg.
- ___ (1897). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. (Neue Folge) St.-Petersburg.
- ___ (1899). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*. (Zweite Folge) St.-Petersburg.
- Riffaterre, M. (1959). *Criteria for Style Analysis*. WORD, 15:1.
- Rudolph, K. (1984). *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*. Edinburgh.
- Schlegel, G. (1896). *Die Chinesische Inschrift auf dem Uigurischen Denkmal in Kara Balgassun*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 9: 1-141.
- Tekin, Ş. (1962). *Mani Dininin Uygurlar Tarafından Devlet Dini Olarak Kabul Edilişinin 1200. Yıldönümü Dolayısı ile Birkaç Not*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, Ankara.
- Tüngüç, K. (2022). *Manihaist Türk Çevresi Metinleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Wilkens, J. (2000). *Altürkische Handschriften Teil 8: Manichäisch-türkische Texte der Berliner Turfansammlung*. Beschrieben von Jens WILKENS, Stuttgart.
- ___ (2008). *Musings on the Manichaeon "pothi" book*. Papers in Honour of Professor Takao Moriyasu on His 60th Birthday, (Studies on the Inner Asian Languages 23), 209-231.

- ___ (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Altuigurisch - Deutsch - Türkisch, Universitätsverlag Göttingen.
- Yakup, A. (2019). *An Old Uyghur Version of the Manichaen text *Āfrīd ē šahriyār-i rōšnān* 'You are the one who is praised, the Ruler of Light'*. *Turkic Languages* Vol.23/2.
- Yoshida, Y. (1988). *On the Sogdian version of the Karabalgasun Inscription*. *Bulletin of the Society for Western and Southern Asiatic studies, Kyoto University* 28: 24-52.
- ___ (1990). *Some new readings in the Sogdian version of the Karabalgasun Inscription*. A. Haneda (ed.), 117-123.
- ___ (2011). *Some new readings in the Sogdian version of the Karabalgasun Inscription*. 77-86.
- Zieme, P. (1966). *Beiträge zur Erforschung des X^västvānīft*. *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung* 12:351-378.
- ___ (1969). *Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichäisch-türkischen Turfantexte*. (Prof. Dr. H. F. J. Junker und Dr. Hab. G. Hazai), Genehmigt von der Sektion Asienwissenschaften der Humboldt-Universität zu Berlin.
- ___ (1996). *Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung*. R.E Emmerick et al. (eds.) *Turfan, Khotan und Dunhuang*. Vorträge der tagung "Annemarie von Gabain und die Turfan-forschung", veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12. 12. 1994) Berlin: Akademie Verlag, 409-417.
- ___ (2010). *The Manichaean Turkish Texts of the Stein Collection at the British Library*. *Journal of the Royal society, Series* 3, 20, 3, 255-266.

Web Kaynakları

Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Digitales Turfan-Archiv http://turfan.bbaw.de/dta/u/dta_u_index.htm [Erişim tarihi: 26.05.2023].

Türk Dil Kurumu Çevrim içi Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> [Erişim tarihi: 19.07.2023].